

RESSENYES

doi: 10.1344/Svmma2018.11.5

LEYRA CURIÁ, Montse, 2017. *In Hebreo: The Victorine Exegesis of the Bible in the Light of its Northern-French Jewish Sources*, (Bibliotheca Victoriana, XXVI). Turnhout, Brepols.

El llibre que presentem a recensió ofereix un punt d'estudi molt valuós en la disciplina teològica que estudia, exposa i critica científicament el sentit dels llibres bíblics. L'exegesi dels textos sagrats en l'Edat Mitjana va jugar un paper destacat en determinades èpoques de controvèrsia religiosa. Per no anar massa lluny i en la mateixa ciutat de Barcelona, el convent dominic de Santa Caterina oferia recursos formatius en llengües orientals com àrab, arameu siríac i hebreu per preparar i especialitzar els frares en els textos sagrats i exegetics d'aquells a qui tindrien la missió d'evangelitzar. A llarg de les disputes entre jueus i cristians, aquests últims van anar adquirint cada vegada més formació per poder atacar, qüestionar o justificar els errors dels jueus. Així, fou un punt característic a partir del segle XII que les comunitats cristianes s'interessessin per la fidelitat del text bíblic i requerissin de nombroses fonts per assolir aquest fi, fins i tot instruint-se amb exegetes jueus.

Montse Leyra Curiá actualment és professora de llatí i hebreu a la Universitat San Dámaso de Madrid després de llicenciar-se en filologia semítica i estudis clàssics a la Universitat Complutense de Madrid i d'haver aconseguit el màster en Bíblia hebraica a la Universitat Hebrea de Jerusalem, on també s'hi ha doctorat recentment. En el llibre *In Hebreo...* l'autora fa mostra d'un recurs indispensable per a l'estudi de qualsevol camp de l'Edat Mitjana, com és la interdisciplinarietat. L'autora recorre a la teologia, a la filosofia i a la filologia interreligioses per abordar l'estudi dels comentaris de dos representants de l'escola de Sant Víctor de París en el segle XII, Hug i Andreu.

L'autora ens dona una anàlisi comparativa entre les interpretacions dels exegetes victorins de cada fragment dels seus comentaris bíblics que contingués l'explicació *in hebreo*, comparant-lo amb les fonts llatines i hebrees, incloent-hi les tradicions textuais de la Vetus Latina, la Vulgata, la Septuaginta grega i el mateix text masorètic de la Bíblia hebraica.

Un dels valors d'aquesta obra és el rescat dels recursos teològics de l'època en qüestió, el segle XII, fruit de la interpretació dels escrits bíblics i d'altres comentaristes. Més encara, la paraula rescat no és gratuïta, ja que un dels punts realment importants de l'obra de Montse Leyra ha estat la identificació de textos exegetics jueus utilitzats en els comentaris d'aquests dos victorins que fins avui dia es desconeixien o que es consideraven perduts.

El llibre es divideix en tres parts: les fonts llatines, el text bíblic i les fonts jueves. Quant a les fonts llatines, Hug i Andreu, a grans trets, extreuen el seu material exegetíc dels pròlegs de la

Vulgata de Jeroni per l'explicació dels llibres hebraics de la Bíblia, de Remigi d'Auxerre per traduccions i tradicions, i de Beda el Vell com a referència de llengua hebrea. Hug hauria utilitzat per comentar el llibre de l'Èxode una de les glosses més antigues que més tard serien incorporades a la compilació de la Glossa de la Bíblia Llatina, tot i que segurament en aquesta última no hi hauria tingut accés, ben al contrari que el seu deixeble Andreu, que es va inspirar en aquesta obra per comentar els llibres bíblics i per aquest motiu no és estrany trobar que més de la meitat de les seves interpretacions de *in hebreo* provinents de les fonts llatines són de la mateixa Glossa.

Pel que fa al segon capítol, l'autora ofereix les fonts bíbliques que inspiraren els dos victorins. Els llibres que són comentats són Gènesi, Èxode, Levític, Jutges i el llibre 1 i 2 de Samuel. La font textual pertany a la Vulgata, i sobretot és Andreu qui tindrà més influències de la Septuaginta. Així, el text els arribà o bé per mitjà de la *Vetus Llatina* o de recensions fetes d'aquesta última que contenien influències de la Septuaginta. És un punt transcendent en l'estudi el fet que els victorins desconeixien la llengua hebrea i grega, però Andreu col·locà manuscrits bíblics llatins que contenen diferents tradicions textuales i considerà que la forma més correcta del text hauria de ser la més propera a l'hebreu, per la qual cosa hi hagué exegetes jueus que ajudaren a Andreu en el seu treball de comparació i correcció de diferents versions del text bíblic. De fet, una de les raons que motivaren als victorins a dirigir-se per ser ajudats pels acadèmics jueus sembla que seria la necessitat d'identificar quines lectures llatines de determinats textos bíblics transmetien més acuradament el significat original del text hebreu. Hug i Andreu no haurien pogut utilitzar un text hebreu per si sols, però no obstant això, reeixiren en el significat exacte del text de l'hebreu masorètic. Montse Leyra demostra que els victorins haurien après aquestes interpretacions d'autors contemporanis jueus.

Quant a les fonts jueves, juntament amb les interpretacions dels comentaristes llatins primerencs, l'autora els ha comparat amb les escrites per Raixi (rabí Xelomó Yitshaqí), Yosef Qara, Bekhor xor, Abraham ibn Ezra i altres fonts d'exegesi jueves, algunes de l'escola del segle XII al nord de França. En moltes de les seves interpretacions bíbliques citen Raixi i, per tant, és plausible que haguessin après els comentaris d'aquest important rabí per mitjà d'un o de més dels seus deixebles. Igualment hi ha possibilitats que haguessin après en persona dels rabins Yosef Qara i Xemuel ha-Meirí.

El coneixement rudimentari de l'hebreu no els capacitaria de llegir el text de la Bíblia hebrea per si sols, per la qual cosa l'autora defensa que Hug i Andreu haurien mantingut trobades personals amb jueus les obres dels quals ens han arribat al dia d'avui. A més, els victorins afirmen que foren instruïts pels hebreus, descriuen pràctiques religioses jueves pròpies del seu temps i les seves interpretacions són molt properes a aquelles transmeses pels comentaristes jueus del segle XII de l'escola del Nord de França. Això evidencia que el contacte entre cristians i jueus des del punt de vista de transmissió exegetica no era un fenomen estrany i ja està ben documentat

en altres autors llatins contemporanis. L'autora dóna dues possibilitats de com podrien haver estat aquestes trobades. Per una banda podria haver ocorregut que Hug, sol o bé acompanyat d'Andreu, haguessin tingut una sèrie de trobades de les quals derivarien les interpretacions dels victorins pels llibres del Gènesi, Èxode, levític, Jutges i 1 i 2 de Samuel. Per altra banda, després de la mort d'Hug, Andreu hauria mantingut una altra sèrie d'encontres que es reflectirien en les seves interpretacions de determinats llibres bíblics i que no trobaríem en els comentaris de Hug.

S'ha de reconèixer que una de les dificultats amb què s'ha trobat l'autora és que bona part de les interpretacions a què fa referència dels autors victorins tenen un caràcter oral i seria fruit de les traduccions *in situ* fetes oralment davant seu, pel que és un punt de dificultat afegit a l'hora d'identificar les cites en les fonts, a més si tenim en compte que no totes les fonts jueves de l'escola exegètic del nord de França han sobreviscut.

A mode de valoració final de l'obra, cal remarcar la importància que representa que els textos de l'escola exegètica del nord de França hagin romàs, a més dels pocs escrits en hebreu conservats avui en dia, en els discursos de teòlegs cristians. Montse Leyra ha analitzat els paral·lelismes que han passat desapercebuts per investigadors anteriors, identificant les fonts directes dels victorins i determina les incorporacions de les variants bíbliques textuais procedents de la Vetus Llatina, la Septuaginta, el Text Masoretic hebreu, així com els paral·lelismes entre els victorins i els exegetes i fonts jueves.

JORDI CASALS PARÉS
Universitat de Barcelona